

ha gyalog nekiindult a peregrinációnak Santiago de Compostelába. Az sem véletlen, hogy Brachfeld Olivér talált vagy 28 olyan katalán balladát, amelyek magyar témát dolgoznak fel. A török elleni harcok idején még tart ez a szövetségtudat. A történelmi tér egyszer csak, úgy a Rákóczi-szabadságharcot követő évektől kitágul, nő a távolság a két ország között, és így is marad egészen az 1960–70-es évekig. Ebben az időben alig tudunk egymásról, vagy torzképeket formálunk. Majd következik egy hirtelen jött, erős irodalmi érdeklődés: a magyar műfordítók elképesztően jók, és amit az 1960-as évektől produkálnak, az Európában példa nélküli. Igaz, a politikai kapcsolat a két ország között csak lassan éled fel, a demokratikus rendszerváltások után élénkül meg igazán. Saját szakmámat tekintve viszont az az érzésem, hogy amikor Európa történetéről, egyetemes történetről van szó, akkor a magyar történész gyakran még mindig csak Párizsig, Rómáig, Londonig, néha Washingtonig lát (egy időben persze Moszkváig is ellátott), az Ibériai-félsziget viszont szinte nem létezik számára. Pedig, amíg Európa egészét nem ismerjük, addig Európa régióit sem ismerhetjük igazán. Ez a kis, 200 oldalas beszámoló erre akarta felhívni a figyelmet – az egyetemi hallgatókét és a szélesebb olvasóközönségét is.

Szilágyi Ágnes Judit

A polgári átalakulás Spanyolországban 1808–1868*

A könyv, amely *A múlt ösvényén* című sorozat része (sorozatszerkesztő: Gyáni Gábor), Spanyolország igen érdekes, de nálunk viszonylag kevésbé ismert időszakáról, nevezetesen a 19. századi polgári átalakulás évtizedeiről szól. A sorozat kizárólag a 19. és a 20. század eseményeit világítja meg, eddig ritkán alkalmazott nézőpontokból. Így került a sorozatba a Széchenyiről szóló pszichotörténeti tanulmánykötet, a Ferenc József korabeli újságokat és újságolvasási szokásokat, valamint a győri polgárok 1870 és 1940 közötti vállalkozásait bemutató könyv. De találhatunk értekezéseket az egykori republikanizmusvitáról és a Svájcba irányuló 1956-os magyar emigrációról is.

Semsey Viktória témaválasztása jól illeszkedik a sorba. Elsőrendűen felépített kötetéből a laikus és a korszakot jobban ismerő olvasó számára

* SEMSEY Viktória: *A polgári átalakulás Spanyolországban 1808–1868*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2005. 185 p.

ra egyaránt világosan kirajzolódik a rengeteg éles politikai változást átélte, roppant bonyolult 19. századi Spanyolország képe. Megismerkedhetünk a sűrű rendszer- és kormányváltások háttérével, a katonai államcsínyek, a *pronunciamientók* jellegével és mozgatórugóival. Kibontakozik előttünk a több évtizedes állhatatos küzdelem, amelynek során a spanyol liberálisok áttörték az abszolút monarchia mindaddig áthatolhatatlannak vélt falát, és az egymást követő alkotmányok és reformok sorozatával megteremtették a polgári átalakulás alapfeltételeit.

A címében ígérteken túl a könyv 1808-tól egészen 1874-ig tárgyalja a történéseket, de a szerző az élesebb határvonalat 1868-ban jelöli meg. Megállapítja: Spanyolországban akkorra túlnyomórészt lezajlott a polgári átalakulás. És valóban: az 1868-tól 1874-ig tartó forradalmi hat év (*sexenio revolucionario*) előestéjére ez lényegében befejeződött. Szellemi kapacitásában az ország egyenesen a többi európai állam szintjére, esetenként éppenséggel az élvonalába emelkedett.

A szerző könyve bevezetőjében így ír: „Munkám célja láttatni a spanyol polgári átalakulás összetett folyamatát, amelyről elsősorban azt kell elmondani, hogy nem egy rövid időszak, hanem több évtized eredménye, tehát nem tartozik az úgymond klasszikus értelemben vett forradalmak közé. Ez a folyamat érdekes tanulságokkal szolgál a történelmet kutatóknak. Mindenekelőtt talán arra mutat rá, hogy a megoldások sokféleségéből – ha ugyanarra a végeredményre vezetnek – nem zárható ki és nem kérdőjelezhető meg egyik sem.”

A kötet végén bőséges bibliográfia áll rendelkezésünkre arról, hogy a mai napig milyen nagyobb művek születtek a korszakról. A könyv e része mutatja, hogy a szerző munkája készítése során felhasználta a legjelentősebb, átfogó munkákat, mint például Manuel Tuñón de Lara *La España del siglo 19. 1808–1914* (A 19. századi Spanyolország, 1808–1914), és Raymond Carr *España 1808–1975* (Spanyolország 1808–1975) című könyvét, nemkülönben Miguel Artola *La burguesía revolucionaria 1808–1874* című összefoglalóját, az Alfaguara kiadó teljes spanyol történelmen átívelő sorozatának sokat idézett V. kötetét. Megkülönböztetett figyelmet szentel Alberto Gil Novalesnek, a madridi Complutense egyetem nyugalmazott professzorának, elsősorban *El problema de la revolución en el liberalismo español, 1808–1868* (A forradalom problematikája a spanyol liberalizmusban, 1808–1868) című monográfiájának.¹

¹ A professzor egyébként is számos alkotással szerepel a bibliográfiában. Ezek közül több az 1820–1823 közötti fontos évek eseményeit dolgozza föl, például az *El Trienio Liberal* (A liberális három év), és a *Las Sociedades Patrióticas 1820–1823* (A hazafias társaságok 1820–1823).

Az elsődleges forrásokat nézve azt látjuk, hogy a kutatás forrásbázisa széles és differenciált, egyben specializált. Tartalmazza a madridi Királyi Történeti Akadémia (Real Academia de Historia) könyvtárából többek között a régenskorszak fontos személyiségének, Esparterónak a levelezését, a II. Izabella kiskorúsága idejéből származó, 1840–43 közötti dokumentumokat, továbbá Espartero és a regens Mária Krisztina levelezését. Ez a spanyol kutatók által is kevésbé megmozgatott archív anyag a könyv egyik erőssége.

Semsey Viktória Madrid Város Sajtótárából (Hemeroteca Municipal de Madrid) számos korabeli újság, folyóirat különböző, az 1840-es évekből származó évfolyamát forgatta. A legtöbb forrást azonban a Madridi és a Lisszaboni Nemzeti Könyvtárban tárta fel.

A könyv kronologikus sorrendben idézi fel az 1808 és 1868, illetve 1874 közötti eseményeket. A fejezetek időhatárai a nagy történelmi korszakhatárokhoz igazodnak. A legkönnyebben megragadható történelmi korszakhatároknak a királyok uralkodását tekinthetjük. Ezen belül nyílik mód az uralkodó szellemi irányzatok időbeli körülhatárolására, ami elkerülhetetlen, hiszen például II. Izabella hosszú uralkodása alatt meglehetősen eltérő szellemiségű kurzusok váltották egymást. Másfelől a szerző által tárgyalt hatvan esztendőben 73 különböző kormány próbálkozott a hatalom gyakorlásával, azaz szinte végig politikai instabilitás jellemezte a korszakot. Ezt többek között az egyre gyakoribbá váló katonai felkelések okozták. A hadsereg gyakran érezte úgy, van elég ereje, hogy befolyásolja és irányítsa az ország politikai életét. Mint Semsey leírja, instabillá vált a helyzet már magával II. Izabella trónra lépésével is, hiszen Ferdinánd öccse, Károly herceg trónkövetelőként lépett fel. Emiatt robbant ki az első karlista felkelés, amelyet utóbb több is követett.

A *Forradalom a háborúban 1808–1814* című első fejezet a francia megszállást és Napóleon bátyja, I. József hatéves uralkodását idézi föl, amely sajátos „megmozgató” hatása mellett joggal sértette a spanyol tömegek nemzeti érzékenységét. A korszak legfontosabb hozadéka a függetlenségi háború kirobbanása és a cádizi *cortes* által 1812-ben elfogadott liberális alkotmány. Az első az idegen hatalom, a másik a már idegennek érzett abszolutista rendszer ellen irányult. A nagy ívű liberális alkotmány előrevetítette Spanyolország 19. századi ideológiai küzdelmeit. Az alkotmány jelentőségét egyebek közt abban jelölhetjük meg, hogy a liberalizmus szó itt hangzott el elsőként a történelemben.

Ezen a ponton kell kitérnünk arra a fontos terminológiai problémára, hogy a spanyol történetírás a „liberális forradalom” terminust használja a „polgári forradalom” helyett. Ezt a szerző sem kerülhette meg. Al-

berto Gil Novales nyomán úgy érvel, hogy a spanyol liberalizmushoz vezető út lényegét tekintve megegyezik a többi európai ország liberalizmushoz vezető útjával. A liberalizmus tulajdonképpen a polgári átalakulás hajtóerejeként jelenik meg. A spanyol liberalizmusba is beépült az egyházi reformok iránti igény, bár a spanyol felvilágosodás korábban nem támadta radikálisan a régi rendszert.

A forradalom terminusa is évtizedek óta historiográfiai viták kereszt-tüzében áll a spanyol történetírásban, különösen a 19. századi polgári átalakulás tekintetében. A szerző bemutatja, hogy több évtizedes folyamatról, a feudális rendszer intézményeinek építőkockáról építőkockára történő, visszalépésektől sem mentes lebontásáról van szó. Ez a folyamat sokkal inkább végeredményeit tekintve forradalmi, mintsem gyorsasága miatt.

A második fejezet az 1814 és 1833 közötti időszakkal foglalkozik, amely – 1820 és 1823 közötti rövid megszakítással – VII. Ferdinánd újbóli trónra lépése nyomán az abszolutizmus két évtizede volt. A cádizi alkotmányt felfüggesztették, reformjait eltörölték, a liberálisokat száműzték, és minden abszolutizmus ellen irányuló törekvést súlyos megtorlás követett. Pedig 1814-ben a francia uralom alól felszabadult ország népe még kitörő örömmel fogadta a trónra visszatérő VII. Ferdinándot. Ő azonban szinte azonnal abszolutista szellemben látott hozzá az uralkodáshoz. Megkezdődött a „hat nehéz év”. Változást csak az 1820–1823-as, úgynevezett liberális három év hozott, amely újabb jelentős lépés volt a polgári átalakulás irányában. Semsey Viktória érzékelteti, hogy ennek a jelentősége szinte nagyobb, mint az 1812-es cádizi alkotmányé, de a nagyhatalmak nemzetközi összefogása miatt ennek a kísérletnek is el kellett buknia. A Szent Szövetség tagjai ugyanis elhatározták, hogy intervenciót hajtanak végre, és elfojtják a liberális törekvéseket Spanyolországban. VII. Ferdinánd utolsó 10 évét lassan enyhülő abszolutizmus jellemezte.

A harmadik fejezetben aztán de facto is trónra lép – a leányági örökösödés, az 1830-ban életbe léptetett *pragmatica sanctio* értelmében – II. Izabella, akit nem mindenki fogad szívesen. Különböző trónkövetelők jelentkeznek, a legerőteljesebben a katolikus és konzervatív Habsburg Károly herceg, akinek hívei kirobbantják az első karlista felkelést. Ez többéves, leginkább az ország keleti és északi részeire kiterjedő háborúba torkollik.

Az ország ezzel újból megosztott lett – és megosztottak az *európai nagyhatalmak* is a tekintetben, hogy melyik oldalt támogassák, a liberálist vagy az abszolutistát. Anglia, Franciaország és Portugália a liberális

kormányt támogatja, szemben az abszolutista Ausztriával, Poroszországgal és Oroszországgal. A Szentszék az egyházi földeket kisajátító kormányzattal szemben sokáig a karlista felkelők oldalán áll. Mindeközben maguk a liberálisok is megosztottak. Miután az 1834-től kezdődő alkotmányos korszakban már „győzteseknek” számítanak, azonnal két részre szakadnak: a *mérsékelt liberálisok* és a merészebb újításokban gondolkodó *progresszisták* között évtizedeken keresztül ádáz politikai vita dúl. A kormányok – mint utaltam rá – kérészéletűek, a politikai rendszer ingatag, egyik áramlat sem tud meggyökeresedni. A katonai junták megalakulásával a fegyveres erő ismételtlen kifejezi politikai akaratát, és hathatósan bele is szól a politikai folyamatokba. Így telik el II. Izabella uralkodásának első tíz éve, amikor az anyakirályné, Mária Krisztina irányítja régensként az országot. Semsey ezt a soktényező politikai, katonai és nem utolsósorban gazdasági küzdelmet is alaposan bemutatja.

A negyedik fejezetben feldolgozott 1843 és 1868 közötti két és fél évtizedet a szerző a mérsékelt liberálisok aranykoraként jellemzi. Mint megállapítja: ebben a korszakban *ténylegesen lezajlik a polgári átalakulás* törvényekkel is megerősített folyamata. Kialakul az egységes nemzeti piac, fellendül a kereskedelem. Létrejön az újabb, nagyobb mennyiségű földet a piacra terelő *dezamortizációs* agrártörvény, majd a vasúti és a banktörvény. Ez már a nagytőkés Spanyolország megszületését segíti elő; annak a polgárságnak a megerősítését és megerősödését szolgálja, amelynek hamarosan már a munkásság törekvéseivel kellett szembenéznie. 1868-ra lényegében kiépült a polgári rendszer. A polgárság ettől kezdve konzervatív jegyeket is mutat, miközben II. Izabella monarchiájával is növekvő mértékben szembekerül.

Az ötödik fejezet a rendkívül mozgalmas, 1868–1874 közötti úgynevezett *liberál-demokrata időszakot* mutatja be. Foglalkozik a II. Izabella távozása utáni hatalmi űrrel, illetve azzal, miként vélték megtalálni a királynő utódját, hogyan fulladt kudarcba a spanyol viszonyok között idegenül mozgó savoyai Amadé háromesztendős országlása, majd milyen események követték egymást az első köztársaság másfél évében.

A spanyol polgári átalakulás ezzel lényegében befejeződött. Az 1868-as trónfosztó, majd az alkotmányos monarchia létét is megkérdőjelező 1873-as forradalom jelentősége alapvető a polgári átalakulás továbbvitele szempontjából – így értelmezi Semsey Viktória az 1874-es restaurációval trónra lépő XII. Alfonz gondolatait.

Az 1868-as, sok szellemi irányzat által befolyásolt forradalom 1873 végére elvezet az alkotmányos monarchia újabb változatának a bukásához és az I. köztársaság kikiáltásához. A forradalmas évek, ezeken be-

lül a republikánus időszak bemutatása – érthető módon – a korábbiaknál kevésbé részletes. Ennek szűk két évében azonban olyan eszmék és politikusok kerültek az események főáramába, amelyek és akik a 20. századra átívelő tartalommal töltötték meg a spanyol politikai gondolkodást és közéleti csatateret. Ennek a bemutatása éppen ezek miatt a messze vezető szálak miatt indokolt.

A kiegészítő fejezeteket is nagyon fontos szempontok köré csoportosította a szerző. A 19. században keletkezett alkotmányokon keresztül például bemutatja, miként érhető tetten ezekben az alaptörvényekben a polgárosodás közjogi megfogalmazása. Ennek érdekében valamennyi alkotmányt részletesen elemzi, rámutat születésük hátterére, valamint arra, hogy mely szellemi irányzat hatása érvényesül cikkelyeikben. Az elemzés az 1812-es cádizi alkotmánnyal indul, amely az 1837-es és az 1869-es alkotmánnyal együtt a legfontosabb a polgári átalakulás jogi megformálásában. A ritka sorozatban már 1834-ben születik egy mérsékelt Királyi Statútum. 1845-ben a mérsékelt monarchisták fogalmazzák meg alkotmányukat, amelyhez – módosításként – 1856-ban Kiegészítő Okmányt csatolnak. A leghosszabb életű azonban az 1876-os, Cánovas-féle alkotmány lett, amely egészen 1923-ig maradt érvényben.

Az 1812-es, az 1837-es és az 1869-es alkotmányról elmondható, hogy készítőik egységes nemzetben gondolkodtak. Korszerűen jelölték meg a szuverenitás forrását, határozottan körülírták a korona korlátait, elismerték a hatalmi ágak szétválasztását és – a kor színvonalán – valamennyi polgár számára liberális jogokat és szabadságot biztosítottak, lebontva a Régi Rend (*antiguo régimen*) számos, a gazdasági fejlődést gátló korlátját. Ez a tematikus fejezet némileg „kilóg” a kötet szerkezetéből, ám az olvasó sajnálhatná az elhagyását. Talán nincs olyan ország, amelynek 19. századi alkotmánytörténete annyira tükrözné a politika kanyarait, a közgondolkodást alakító csoportok eszméinek a kavargását, mint éppen Spanyolország.

Az utolsó, ugyancsak tematikus fejezetben (*A polgári átalakulás külpolitikai összefüggései 1808–1868*) a szerző az ország külpolitikai kapcsolatát dolgozza fel. Ez a rendkívül fontos rész elhelyezi a 19. századi Spanyolországot az európai erőterben, rámutatva a világban egyre csökkenő befolyására is. A kül- és a belpolitika az „utolérő” jellegű polgári átalakulás szemszögéből is szorosan összefonódik, hiszen a külpolitikai események alapvetően hatnak vissza a belső folyamatokra. Rendkívül érzékenyen érintette a spanyolországi belpolitikát a tengerentúli gyarmatbirodalom drasztikus összezsugorodásának folyamata. Spanyolország az 1810–1820-as években erőtlen volt ahhoz, hogy meggátolja az elsza-

kadási törekvéseket. Így jószérivel tehetetlenül nézte végig, ahogyan egyre-másra kiáltják ki függetlenségüket a latin-amerikai területek. Ebben az új, szűkülő térben kellett a spanyol belpolitikának megküzdenie a mindennapi politikai problémákkal, és az élet minden területén felvennie a versenyt az erősebb európai hatalmakkal.

A kötetet bőséges forrás- és irodalomjegyzék, valamint névmutató zárja. Ezek messzemenő eligazítást nyújtanak nemcsak az érdeklődő olvasóknak, hanem a kötetet felépítő egyes témákban elmélyedni kívánó kutatóknak is.

A könyv címében szereplő hatvan esztendő jelentőségét Semsey Viktória így foglalja össze: „Azok a forradalmak tehát, amelyek 1808–12-ben, 1820–23-ban, 1835–36-ban, 1840–42-ben, 1854–56-ban és 1868-ban lezajlottak, sorozatos lépcsőfokait, kiteljesedését jelentik annak a visszafordíthatatlan folyamatnak, amit polgári átalakulásként jelöltünk meg, és amelynek során az abszolút monarchia helyébe a polgári alkotmányos monarchia lép Spanyolországban.”

Szigetvári Krisztián

Spanyol dilemmák – spanyol megoldások*

Harsányi Iván, a magyar történész-hispanisták doyenje, friss tanulmánykötetében a 20. századi Spanyolország történetének jobbára politika-történeti mozzanatait vizsgálja.

„A történetírás belső harmóniája abban áll, hogy mindegyik hangot ott emeli érvényre, ahol azt megköveteli. Nem ellentmondás s következetlenség, hanem a dolog természetéből folyó szükség, ha korok és nemzetek szerint hol a szorosán vett politikai, hol társadalmi, hol meg egyházi, hol gazdasági, hol ismét tudományos és művészeti tények részesülnek kiváló figyelemben” – írta Marczali Henrik a világtörténetről elmélkedve. Nem véletlen a jelen esetben sem a történetíró fókusz: Spanyolország modernkori – újabb terminológiával: jelenkor-történeti – mozzanatai közül kétség kívül ez a leginkább érdekfeszítő apropó ahhoz, hogy a saját közelmúltunk értelmezésére nézve vonjunk le tanulságokat. Az olvasóban ugyanis végig az a kérdés motoszkál, hogy vajon mit is kíván üzenni a sorok mögül, oknyomozó és elemző meglátásai távolságából a jelennek

* HARSÁNYI Iván: *Spanyol dilemmák – spanyol megoldások a 19–20. század útvesztőjében*. Pannónia Könyvek, Pécs, 2006. 198 p.